

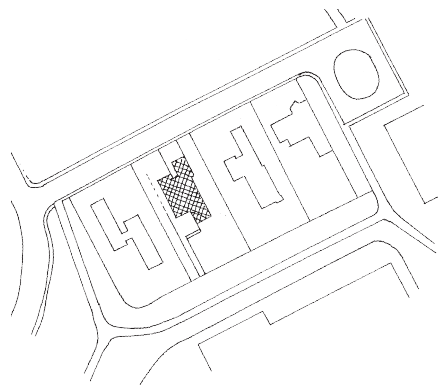
Rotterdam, Glazoenowlaan 3

Situatie en geschiedenis¹

Deze ‘bungalow’, gelegen in de Rotterdamse wijk Hillegersberg, is één van de weinige vrijstaande woonhuizen die de architect-ingenieur Willem van Tijen heeft ontworpen. Het huis werd gebouwd in 1961–1962 in het uitbreidingsplan van Hillegersberg dat in 1954 door de gemeenteraad van Rotterdam was vastgesteld. De Glazoenowlaan is een korte doodlopende straat, waar aan de zuidzijde vier kavels van 21 bij 36 meter bestemd waren voor villabouw. Omstreeks 1960 waren de hoekpercelen reeds bebouwd en de tussenpercelen nog beschikbaar. De huizen mochten niet breder worden dan 11 meter, zodat aan beide zijden een strook van 5 meter overbleef en de villa's tenminste 10 meter uit elkaar kwamen te liggen. De tuinen grensden aan de achterzijde aan een fietspad en een groenstrook. De heer D.E. van Raalte, opdrachtgever van de bouw van de villa, was werkzaam bij Robeco en moest voor zijn werk naar Rotterdam verhuizen. Robeco betaalde mee aan het nieuwe huis. Een kennis van mevrouw Van Raalte suggereerde de naam van architect Van Tijen. Willem van Tijen (1894–1974) was in 1960 toen hij het huis van de familie Van Raalte ontwierp een gevestigde naam in de Rotterdamse architectenwereld met een aanzienlijk oeuvre.² De sociaal bevlogen functionalist Van Tijen, die een grote belangstelling had voor moderne bouwmethoden, efficiënte indelingen en nieuwe materialen, is vooral bekend door zijn projecten in de voor- en naoorlogse volkswoningbouw. Het doorgronden van de essentie van een bouwvraagstuk stond bij Van Tijen steeds voorop. De gekozen vormen, veelal sober en helder, waren een afgeleide van de oplossing. Omdat hij geen bouwkundige opleiding had genoten, maar een technische achtergrond had in mijnbouw en civiele techniek in Nederlands-Indië, werkte hij vaak in samenwerking met andere architecten. In de

Bungalow uit de vroege jaren zestig (1961–1962) door W. van Tijen. Gevels in gele verblendsteen, met glazen puiken en matgeglazuurd wit tegelwerk onder een brede horizontale daklijst.

Situatie ca. 1961. De Glazoenowlaan met de vier percelen.

Entree. Het woongedeelte van het huis ligt een halve meter boven het maaiveld.

Tuinzijde. Terras met buitenhaard. In 1971 werd het huis verbouwd door architectenbureau W.J. Kroep en J.C. Kroep-de Jonge, waarbij het terras gedeeltelijk is overkapt en een wind-scherm kreeg. Ook de lichtkoepels boven het terras dateren van deze verbouwing.

jaren twintig en dertig van de 20ste eeuw speelde Van Tijen een belangrijke rol in de Rotterdamse architectenvereniging Opbouw en de Nederlandse afdeling van CIAM, het internationale platform voor moderne architectuur. Hij legde er contacten met de jonge voorhoede van het Nieuwe Bouwen. Samen met Ben Merkelbach, de belangrijkste woordvoerder van de moderne architectuur in Amsterdam, stond hij aan de basis van het tijdschrift *De 8 en Opbouw*. In deze jaren maakte Van Tijen naam als architect van hoogbouw. Met Leendert van der Vlugt ontwierp hij in 1933 de Bergpolderflat (afb. 183), de eerste galerijflat van ons land, in 1937–1938 gevolgd door een verbeterde versie aan de Kralingse Plaslaan (in samenwerking met Huig Maaskant, met wie Van Tijen vanaf 1937 een architectenbureau vormde). Bij de uitvoering van deze ontwerpen werd geëxperimenteerd met het gebruik van scheepskranen, prefabricatie, vliesgevels en doelmatige indelingen. In Amsterdam-Zuid ontwierp Van Tijen in de late jaren dertig met Mart Stam en Lotte Stam-Beese de Montessorischool en vijf drive-in woningen. Van na de oorlog dateren het enorme woongebouw Zuidplein (samen met Maaskant, Bakema en Groosman) en een groot aantal volkswoningbouwprojecten, onder andere in Rotterdam (Zuidwijk), Delft (Bomenbuurt), Velsen-Noord, Den Haag (Morgenstond) en Amsterdam (Geuzenveld). In 1954 kwam de samenwerking met Maaskant tot een einde. Van Tijen ging een samenwerking aan in een kleiner bureau, onder de naam Van Tijen-Boom-Posno, Werkgroep voor Architectuur en Stedebouw. Uit deze periode, toen Van Tijen de éminence grise was van de Nederlandse volkswoningbouw, dateert het huis voor de familie Van Raalte. Het is een uitzondering in het oeuvre van Van Tijen: een kleinschalige particuliere opdracht, zelfstandig uitgevoerd door de architect. Hij hoefde hier niet te woekeren met ruimte en budget maar kon wel putten uit zijn ervaring met moderne bouwsystemen en ruimtelijke inzicht. Illustratief is het streven om zonlicht in de hele bungalow te laten doordringen en met glaswanden en schuifdeuren de woning transparant te maken. Vergelijkbare oplossingen zijn al aanwezig in de vooroorlogse architectuur van Van Tijen. Van Tijen bleek tijdens de bouw een perfectionist die zich met elk detail bezighield. Het ontwerp van het huis in de Glazoenowlaan was in eerste instantie bedoeld voor een echtpaar zonder kinderen. Met het oog op een gezinsuitbreiding werden echter tijdens de bouw door de architect enkele wijzigingen in het ontwerp gemaakt. In 1972 volgde een verbouwing door de interieurarchitecten W.J. Kroep en J.C. Kroep-de Jonge. In 2001 werd het huis door de heer en mevrouw Van Raalte aan Vereniging Hendrick de Keyser overgedragen. Hiermee beoogden zij behoud van het nog grotendeels oorspronkelijke huis en erkenning van de kwaliteit van het werk van de architect Van Tijen.

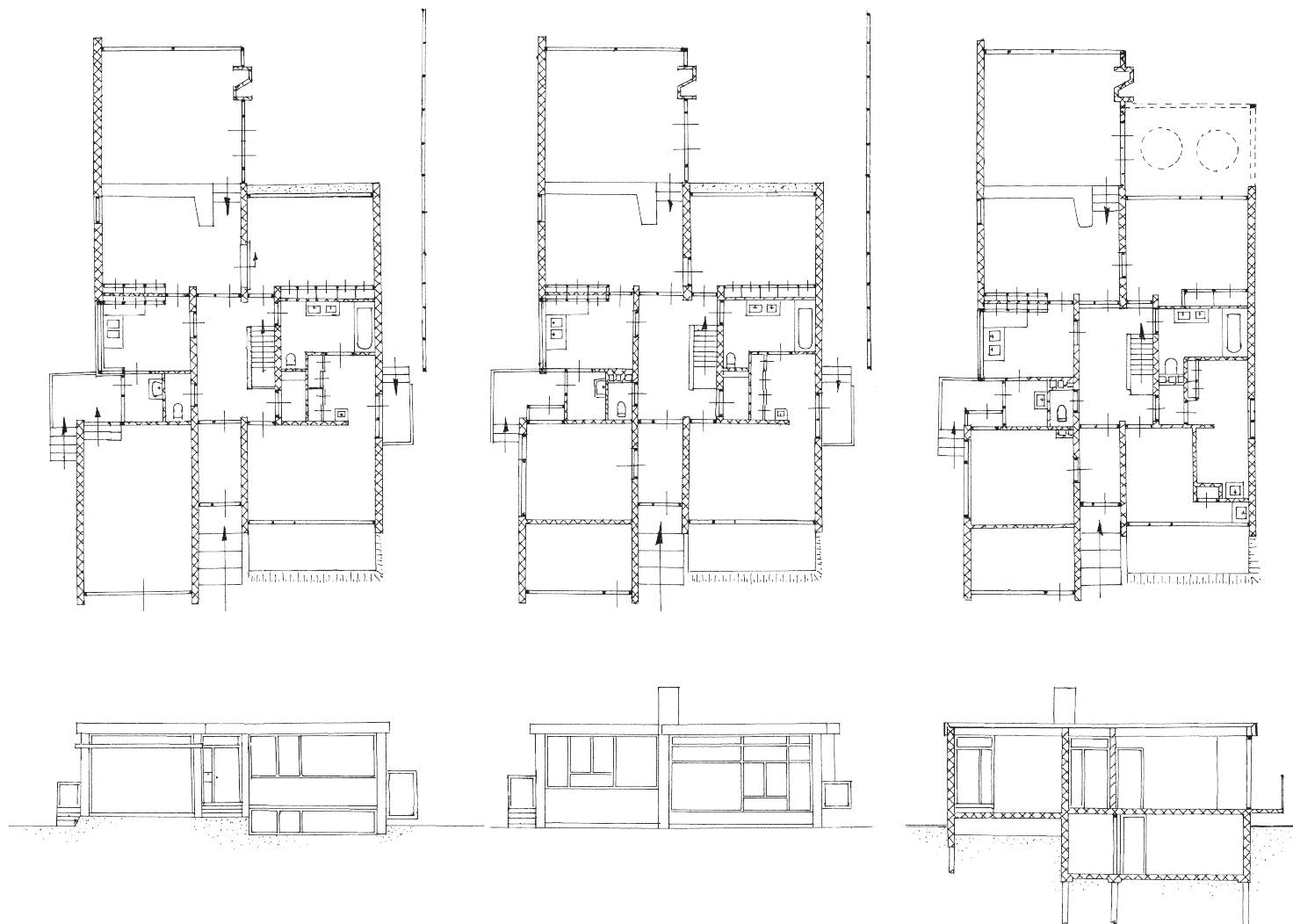
Beschrijving en reconstructie³

De bungalow die Van Tijen ontwierp voor de familie Van Raalte is zowel in opzet als architectuur kenmerkend voor de moderne villabouw van de vroege jaren zestig. Karakteristieke elementen zijn de muren in lichtgele verblendsteen, de 'zwevende' daklijst, het streven naar transparantie in het interieur en de open gevels aan de voor- en achterzijde met glaspuien en matgeglazuurd wit tegelwerk. Van Tijen tekende een evenwichtig geometrisch ontwerp waarin de horizontale accenten en de oriëntatie op de tuin opvallen. De grondvorm van de bungalow is een rechthoek van circa 11 bij 21 meter. Het huis is in de lengterichting door muren verdeeld in drie stroken van ongelijke breedte en diepte. Deze stroken zijn in de voor- en achtergevel geaccentueerd doordat de bouwmuren als muurdammen iets naar voren steken en daar aan de bovenzijde zijn voorzien van een natuurstenen dekplaat. Tussen de muurdammen zijn de gevelvelden van de voor- en achtergevel aangebracht, van hout en glas met tegelwerk in de borstweringen. De gevel aan de straat oogt vrij gesloten met een prominente plaats voor de garagedeur naast de beschutte hoofdentree en de ramen van de slaapkamer en het onderhuis. De puien aan de zuidzijde daarentegen bestaan uit grote vensters en openslaande deuren naar het terras op het zuidwesten. Een bijzonder element is hier de schoorsteen die als één van de weinige verticale accenten de daklijst doorbreekt. Bij de schoorsteen hoort een open haard in de zitkamer die ruggelings is gekoppeld aan een terrashaard, een populaire combinatie in de jaren vijftig en zestig. Het (pas later gedeeltelijk

Het ontwerp waarop vergunning werd verleend (1960): plattegrond, voorgevel, achtergevel en doorsnede.

Het uitgevoerde ontwerp na wijziging tijdens de bouw (1961): plattegrond.

Toestand na de verbouwing van 1972: plattegrond.

overdekte) terras is een beschutte buitenruimte van het huis. De zijgevels van de bungalow zijn gemetseld in een lichtgele verblendsteen. Aan weerszijden van de zijgevels ontwierp Van Tijen een bordes met een glazen scherm, trap en open portiek, waar deuren naar respectievelijk de bijkeuken en garage (bordestrap georiënteerd op de straat) en de slaapkamer (bordestrap georiënteerd op de tuin) schuil gaan. Aan de zuidwestgevel werd een windscherm geplaatst, gemaakt van draadglas in ranke stalen profielen. Het scherm met een luifel van golfplaten, zorgde voor een beschut wandelpad van slaapkamer naar tuinterras. De paden en terrassen rondom het huis waren onderdeel van het ontwerp en belegd met betontegels. Het ontwerp omvatte verder een pergola voor de garagedeur, een laag muurtje langs het entreepad, een tuinmuurtje bij het terras en een vlaggenmast.⁴

De bungalow heeft een voordeur die centraal geplaatst is in de voorgevel, waardoor de achterliggende hal de woning in twee beuken deelt. In de linkerstrook waren de garage, een bijkeuken, de wc, de keuken, en de eet- en zitkamer gepland, terwijl in de rechterbeuk de slaapkamer met naastgelegen kleedkamer en badkamer en de werkkamer moesten komen. Achter de rechterbeuk ligt het terras dat als het ware in de plattegrond van het huis is uitgespaard. De rechterbeuk van het huis is onderkelderd met een hobbyruimte (tevens logeerkamer/kinderspeelkamer), washok, ruimte voor de centrale verwarming en een grote berging. De hal vormt een centrale

De heer en mevrouw Van Raalte in het lager gelegen zitgedeelte van de woonkamer. Op de achtergrond een ingebouwde kastenwand voor boeken, grammofoon en radio.

Keuken met stalen aanrechtblad, Bruynzeelkastjes en een grote doorgeefkast met warmhoudplaat. De oorspronkelijke glasstroken richting eetkamer zijn bij een verbouwing dichtgemaakt.

Bordestrap naar de keukendeur.

middenstrook in de plattegrond van het huis waar alle kamers en de trap naar het onderhuis op uitkomen. Het was de bedoeling van de architect dat daglicht hier volop het huis in zou vallen, door een daklicht en glaspuien, en dat de middenstrook als verkeersruimte herkenbaar zou zijn. De strook begint buiten met de bordestrap en wordt na entree en hal voortgezet in de trap naar de lager gelegen zitkamer. Van Tijen wilde de middenstrook benadrukken met zwarte natuursteen of leisteen op de vloer. Vanuit kostenoverwegingen werd echter gekozen voor antracietgrijze dubbelhardgebakken tegels (10 bij 10 cm) in de entree en de hal. Op de traptreden tussen de zit-eetkamer en voor de open haard in de zitkamer werd wel natuursteen toegepast.⁵

In verband met een ophanden zijnde gezinsuitbreiding werd tijdens de bouw besloten tot een wijziging in de indeling. Van Tijen maakte hiervoor een aantal aanpassingen in het reeds gedeeltelijk uitgevoerde plan. De garage werd studeerkamer, kreeg een venster in de zijgevel en een deur in de entreehal. De deur naar het zijbordes werd dichtgezet met een door de architect ontworpen kast. De garage-deur in de voorgevel bleef intact. Hierachter bevindt zich sindsdien een ondiepe berging voor tuingereedschap. Daarnaast kreeg de oorspronkelijke werkkamer, waarin al vanaf het eerste ontwerp de optie voor een slaapplek was opgenomen, de bestemming kinderslaapkamer.

Een bijzonderheid van het huis zit in de vloerniveaus. Enerzijds is gestreefd naar een gelijkvloerse aanleg die behoort bij een bungalow, anderzijds is dit concept bewust doorbroken door het kerngedeelte van het huis een halve meter boven het maaiveld te leggen. Hierdoor moet men buiten voor de entree eerst een paar treden omhoog. De huidige werkkamer, die gepland was als garage, en de zitkamer liggen op straatniveau. Voor de garage is dit begrijpelijk. Bij de zitkamer is het een middel om een afscheiding te creëren tussen een verhoogd gelegen eetgedeelte en een drie treden lager gelegen zithoek, op het niveau van terras en tuin. Het *split-level* karakter wordt geaccentueerd door een lage kastenwand (voor boeken, grammofoon en radio) die tevens als balustrade dienst doet met een bureaublad op de hoek. Het niveauverschil creëert een ruimtelijk interessante indeling met een comfortabele plafondhoogte in de zitkamer. Oorspronkelijk bestond het denkbeeld om de werkkamer door middel van een schuifdeur te koppelen aan het woongedeelte, zodat de drie kamers in samenhang waren te gebruiken. De schuifdeur is echter niet uitgevoerd omdat de werkkamer kinderslaapkamer werd. Kenmerkend voor het vermogen van Van Tijen om te woekeren met ruimte is de keuken, een efficiënt ingedeeld klein vertrek met Bruynzeelkastjes onder een stalen aanrecht en een doorgeefkast (waarin onder andere een warmhoudplaat) naar de eetkamer. De architect wilde de beste en meest moderne keuken voor het huis.

Van Tijen streefde naar lichtinval en transparantie, zoals ook te zien is in zijn modelwoningen en flatgebouwen waar hij al voor de oorlog met glaswanden in het interieur werkte. In de bungalow is dit vertaald in een bovenlicht in de hal en beglazing naast en boven deuren, waardoor de suggestie van een 'zwevend' plafond ontstond.⁶ Vanaf de voordeur was het mogelijk om, via de glasstroken naast en boven de deuren in de hal, door de vensters aan de achterzijde de tuin te zien. Ook was er glas rondom de kastenwand tussen keuken en eetkamer. Om de toetreding van licht in de zitkamer te vergroten had Van Tijen glasstroken boven de buitenvensters laten aanbrengen met het idee dat vensterbekleding pas daaronder zou worden aangebracht. De bewoners lieten echter gordijnen ophangen achter een koof aan het plafond en verschillende glasstroken in het interieur zijn dichtgezet. Hierdoor is de openheid van de architectuur enigszins verloren gegaan.

De bungalow is gebouwd met eigentijdse materialen en bouwmethoden. In de basis gaat het om een constructie met een houten paalfundering, gewapende betonvloeren, bakstenen spouwmuren, stalen en houten balklagen, houtwolcementplaten (Durisol-Mevriet) en een mastiekdak (teerhoudend asfaltvilt) met grind bedekt. De opengewerkte gevels zijn geconstrueerd met houten stijl- en regelwerk, ingevuld met Thermopane glas, eternitpanelen en tegels. De beweegbare vensters en de terrasdeuren zijn in staal gevat. Het huis heeft een ten dele verzonken verwarming in convectorputten en zelfs wandverwarming op plaatsen waar koudedoorslag werd

verwacht, zoals in de noordoostgevel van de zitkamer. Naast in detail uitgetekende onderdelen werden prefab elementen toegepast (standaarddeuren, Bruynzeelkastjes). Van Tijen hanteerde een neutraal kleurenpalet voor het huis. De basiskleuren zijn lichtgeel, wit en houtkleur. Accenten zette hij in zwart, grijs (binnendeuren) en rood (de voordeur). Bij deze particuliere opdracht kon Van Tijen duurdere materialen toepassen dan in zijn grote woningbouwprojecten, zoals natuursteen, fineer, wengé en basalocus hardhout. De gele verblendsteen van de buitenmuren is deels ook in het interieur toegepast. De muren van de entree en de hal zijn bekleed met triplex. Hierbij is een strook van 40 cm aan de bovenkant onbekleed gelaten, aansluitend bij de glasstroken in de wanden. Het geheel heeft een groot een ruimtelijk effect.⁷ De deuren in het huis waren grijs geschilderd, de kozijnen wit. Kastdeuren waren van onbeschilderd vlak fineer. De lage ingebouwde kastenwand met bureaublad tussen eet- en zitkamer had eveneens fineerdeurtjes en een blad van blauwgrijs formica. De muren van de zit-, eet-, werk- en slaapkamer kregen witgesausd behang. Op de vloeren in de verkeersruimten en op de buitenbordessen lagen antracietgrijze dubbelhardgebakken tegels, in de zit-eetkamer parket en in de overige kamers en de badkamer grijs colovinyl (in de wc rood vinyl). In de loop der tijd zijn kleine wijzigingen uitgevoerd. Al vrij snel na de bouw verdween het glazen windscherm langs het pad van de slaapkamer naar de tuin. Glasstroken in het interieur werden dichtgezet, houtwerk werd wit geschilderd of van een andere toplaag voorzien en de tegels in de hal werden vervangen door travertijn. Naar ontwerp van de interieurarchitecten W.J. Kroep en J.C. Kroep-de Jonge is in 1972 een verbouwing uitgevoerd.⁸ De ouderslaapkamer en bijbehorende kleedkamer werden toen verbouwd tot twee jongenskamers. Een werkkast en enkele inbouwkasten moesten worden opgeofferd en deels verplaatst, nieuwe doorgangen naar hal en badkamer werden gemaakt en oude dichtgezet. De buitendeur naar de tuin werd vervangen door een venster (later is het bordes hier weggebroken). De oorspronkelijke werkkamer, die tijdens de bouw al tot kinderkamer was bestemd, werd de ouderslaapkamer. In de zitkamer werden tegen het plafond lichtbakken gemaakt met gordijnen. Andere ingrepen door dit bureau hadden betrekking op het terras, dat gedeeltelijk overkapt werd en aan één zijde een teakhouten windscherm kreeg met glazen ramen. In de overkapping van het terras werden twee opvallende lichtkoepels geplaatst. De plantenbak onder het raam maakte plaats voor een kast voor tuinmeubilair en gereedschap.

- 1 *Jaarverslag Vereniging Hendrick de Keyser* 83 (2001), p. 11–15. *Redengevende omschrijving Woonhuis Van Raalte, Glazoenowlaan 3, Rotterdam*, Rotterdam 2003. *Interview de heer Van Raalte*, documentaire door Simonka de Jong, voorjaar 2013 (Archief Ver. Hendrick de Keyser). Aanvullend onderzoek in 2015 gedaan door J. Hautus.
- 2 T. Idsinga en J. Schilt, *Architect W. van Tijen 1894–1974*, Den Haag 1987.
- 3 Van Tijen-Boom-Posno, Werkgroep voor Architectuur en Stedebouw, *Bestek en voorwaarden voor het bouwen van een bungalow aan de Glazoenowlaan in de Gemeente Rotterdam*, 1 augustus 1960. Bestektekeningen in Archief Ver. Hendrick de Keyser en SA Rotterdam, inv.nr. B2-365-1960.
- 4 Een hekwerk met hardhouten paaltjes en stalen buizen aan de straatzijde is nooit uitgevoerd.
- 5 In het bestek is sprake dat geribd triplex tegen de wanden van de hal zou worden voortgezet langs de westelijke wand van

- de eet- en werkkamer. Dit is niet uitgevoerd, maar illustreert wel het idee van de doorlopende strook.
- 6 Een vergelijkbaar streven naar lichtinval en transparantie, met toepassing van puin en glasstroken, is in deze tijd ook te vinden in Huis Slegers in Velp van Rietveld (1955, p. 408), in de woningen in Nagele van Lotte Stam-Beese en Ernest Groosman (1956, p. 412), en in het huis van Abe Bonnema in Hardegarijp (1961–1963, p. 422).
- 7 De koppen van de wanden en de daggangen van de deuren in de hal waren bekleed met witte tegels.
- 8 W.J. Kroep en J.C. Kroep-de Jonge, *Omschrijving van werkzaamheden betreffende twee kinderkamers, ten huize van de heer en mevrouw van Raalte, Glazoenowlaan 3 te Rotterdam*, 22 maart 1972. Plannen voor een uitbouw aan de rechter zijgevel moesten worden vereenvoudigd omdat geen toestemming werd verleend.